

De hedendaagse literatuur

door

Dr. J. WEISGERBER

Het is hier de plaats niet om over de theorie van de periodisering der literatuurgeschiedenis uit te weiden. Men heeft er al boekdelen over vol geschreven en het onderwerp is lang niet uitgeput. Doch alvorens een woord te gebruiken, loont het zeker de moeite even na te gaan welke lading de vlag dekt.

Wie geschiedenis gaat bestuderen, zoekt naar de zin van de feiten die zich in het verleden hebben voorgedaan. Hij probeert er een leidraad in te vinden, maar het ligt voor de hand dat deze zingeving geen aanspraak kan maken op absoluutheid en in ruime mate subjectief blijft. Daarbij legt de historicus inderdaad bepaalde maatstaven aan waarvan de betwistbaarheid toeneemt naarmate zij aan samengesteldheid winnen. De eenvoudigste en onaanvechtbaarste maatstaf die bij de periodisering kan worden aangenomen is de chronologie, de opeenvolging van de jaartallen; het is echter duidelijk dat zo'n kalender of kroniek geen sleutel aan de hand doet tot de diepere betekenis van het verleden. Het probleem komt hierop neer, dat wij een maatstaf moeten vinden die ons in staat stelt het verleden werkelijk te *verklaren* en tevens, ondanks de subjectiviteit ervan, de goedkeuring van de meerderheid wegdraagt. Bij gebrek aan tijd kan ik jammer genoeg geen kritiek uitoefenen op de diverse betekenissen die aan de term „periode” zijn gehecht. Te verwerpen zijn volgens mij: de indeling in jaren, decennia of eeuwen, omdat zij te simplistisch is en geen opheldering verschaft, verder de indeling in generaties, omdat dit begrip te vaag is; ten slotte ook de indeling waar de algemene geschiedenis gebruik van maakt, omdat deze niet voortvloeit uit het specifieke onderwerp van de *literatuurgeschiedenis*: zo is het jaar 1940 geen kapitale datum in de Zuidnederlandse letterkunde. Beter is al het tijdvak dat samenvalt met het bestaan of eerder de overheersing van een of andere literaire groep: *Van Nu en Straks*, *De Nieuwe Gids*, enz., want ditmaal wordt het principe van de indeling ontleend aan de stof van het onderzoek: de letterkunde. Ik zou echter deze maatstaf willen verruimen en de voorkeur geven niet zozeer aan de individuen (de school van Zola, de redactie van een tijdschrift, enz.), die wel eens toevallig bij elkaar komen, als wel aan de esthetische normen die zij voorstaan of bestrijden. Een periode is

dus voor mij een tijdvak dat beheerst wordt door een bepaalde kunstopvatting, door literaire waarden die bij de een de toon aangeven, door de ander in twijfel worden getrokken : b.v. de visie op de werkelijkheid, de verhouding tussen kunst en moraal of kunst en maatschappij, enz. Van deze overheersende waardeschaal dienen dan de opkomst, de overwinning en het verval, kortom de vooruitstrevende en de behoudende fase te worden bestudeerd. In verband hiermee verwijs ik naar het standaardwerk van Wellek en Warren : *Theory of Literature* (hoofdstuk XIX).

Het voordeel van dit standpunt ligt hierin dat het rekening houdt met de uitzonderingen en dat de betrekkingen tussen literatuur en werkelijkheid daarbij niet uit het oog worden verloren, terwijl aan de andere kant de kunst hoofdzakelijk verklaard wordt uit de kunst zelf.

De periodisering van de hedendaagse literatuur – het onderwerp van dit referaat – stelt echter bijzondere problemen. Op zichzelf is het begrip „hedendaags” reeds voor uiteenlopende interpretaties vatbaar. Wanneer begint de hedendaagse tijd ? Met de romantiek ? Comparatistisch gezien, is deze zienswijze verantwoord : denkt U maar aan de invloed van Novalis, Coleridge, Poe, de Nerval e.a. op de contemporaine poëzie. Maar in de Nederlandse literatuur gaat dat niet op. Met *De Nieuwe Gids* dan in 1885 – en *Van Nu en Straks* in 1893 ? Laten wij dit hachelijk vraagstuk voorlopig in het midden.

Bovendien hebben wij geen gelegenheid om op een afstand te oordelen. Het recente – al te recente – verleden dat wij meestal zelf met al onze sympathieën en antipathieën als mens hebben meegeleefd, dient nu onder de loep te worden genomen, met het vergrootglas van de wetenschapsman bekeken. De historicus stuit hier op een teveel aan feiten waarin hij zich zozeer betrokken voelt dat hij er soms niet wijs uit kan worden. Meer dan ooit moet hij met subjectieve, voorlopige oplossingen genoegen nemen. Of *Gard-Sivik* b.v. een blijvende en beslissende invloed zal uitoefenen op de poëzie, kan ik nu nog niet weten.

Het is verder overduidelijk dat men op dit gebied niet van het begrip generatie kan uitgaan. Strikt genomen, behoren Streuvels en Teirlinck tot de literatuur van vandaag. Werken als *Mijnheer Serjanszoon*, *De vertraagde Film*, *Het Gevecht met de Engel* en *Zelfportret*, waaraan zeer verschillende kunstopvattingen ten grondslag liggen, mogen in een historisch overzicht niet en bloc worden behandeld, zoals dat meestal wordt gedaan. Daar wij van de literaire waarden uitgaan en niet van de individuen, moeten wij rekening houden met de evolutie van de schrijvers en hun oeuvre, indien zulks nodig blijkt, over verschillende perioden ver-

delen. Teirlinck is een uitstekend voorbeeld, doch hetzelfde geldt voor Van den Oever die zich na de eerste Wereldoorlog tot het expressionisme bekeerde, voor L. P. Boon die in het teken van Matthijs, Zielens en vooral Walschap debuteerde en vervolgens redacteur werd van *Tijd en Mens*, voor Karel Jonckheere die zich in *Van Zee tot Schelp* door het modernisme liet verleiden, voor B. van Aerschot en zoveel anderen. Het is verkeerd, meen ik, de ontwikkeling van de hedendaagse literatuur als een opeenvolging van persoonlijkheden voor te stellen, waarbij meestal slechts op hun debuut wordt gelet als het erop aankomt hun een plaats in de historische evolutie toe te kennen: dus Teirlinck enkel en alleen als Van-Nu-en-Strakser, Boon samen met Van Aken en Lampo, enz. Als wij daarentegen de esthetische waarden en de afzonderlijke werken die deze weerspiegelen als richtsnoer aannemen, leidt deze werkwijze weliswaar tot de atomisering van bepaalde figuren, maar ook tot een duidelijker overzicht van de krachtlijnen die de artistieke ontwikkeling bepalen.

Om deze algemene beschouwingen te besluiten, wil ik er nog op wijzen dat het de beoefenaar van de hedendaagse literatuurgeschiedenis wellicht gemakkelijker valt aanknopingspunten aan te duiden tussen Noord en Zuid, daar de letterkunde thans minder dan het geval was in de 19de eeuw beïnvloed wordt door autochtone staatsinstellingen, zeden en gewoonten. De eenmaking van Europa, ja de wereldstaat is op literair gebied haast een voldongen feit.

Bij wijze van toelichting zou ik nu willen verklaren hoe ik onlangs te werk ben gegaan bij het schrijven van een schets van de Zuidnederlandse literatuur van de eerste Wereldoorlog tot heden.

Aan de hand van bibliografieën heb ik eerst een soort kalender of chronologie opgemaakt van de voornaamste werken die verschenen zijn tussen 1912 en 1963. Daarna heb ik deze fiches (een of twee per jaar) afzonderlijk ontleed om de waarden op te sporen waar de bewuste werken naar verwezen. Zoals te verwachten was, heb ik daarbij vastgesteld dat bepaalde waarden mettertijd veld wonnen, terwijl andere van het toneel verdwenen. De grondwaarden die ik op deze manier heb kunnen definiëren zijn: het symbolisme en de andere stromingen die al tegen 1900-1910 de toon aangaven (Van de Woestijne e.a.), het expressionisme dat een nieuwe visie op realiteit, kunst en wereld inluidt, het persoonlijkheidsideaal van de jaren '30 en ten slotte het experimentalisme van 1950, dat zich in menig opzicht aansluit bij het organisch expressionisme van het *Eerste Boek van Schmoll*, bij de esthetica die Van Ostaijen in zijn laatste levensjaren had verkondigd. Al

houd ik niet van dgl. slingerbewegingen die me altijd geforceerd en simplistisch voorkomen, toch ben ik tot de conclusie gekomen dat in grote trekken de Zuidnederlandse literatuur tussen 1916 en 1950 een eerste modernistische periode doormaakt (van 1916 of 1918 tot 1928) en dan, heel wat later, een tweede, na de reactie die de eerste uitlokte (deze tweede golf begint omstreeks 1950). Het gaat vanzelfsprekend niet op die twee aspecten van het modernisme met elkaar gelijk te stellen, ook al zijn er talrijke punten van overeenkomst.

Laten wij deze data eventjes van dichterbij bekijken. Elke terminus a quo mag nog zo arbitrair lijken, ongetwijfeld is 1916 een mijlpaal in de Zuidnederlandse literatuurgeschiedenis. In 1916 verschijnen : de eerste bundel van Van Ostaijen, *Music-Hall*, die het stadsdecor in de Vlaamse lyriek introduceert, een voorbeeld geeft van praatstijl (het latere „parlando”) en een verlangen uitdrukt uit het isolement te treden en in de massa op te gaan (van belang is het samengaan van die drie elementen) ; verder het eerste meesterwerk van Timmermans, *Pallierter*, waarin de zintuiglijk waarneembare wereld geheel en al ondergeschikt wordt gemaakt aan de subjectieve visie, ja aan het visioen : in zekere zin is dat expressionisme avant la lettre. In het laatste oorlogsjaar (1918) treden deze tendensen nog duidelijker op de voorgrond met de expressionistische prozaschetsen van De Bock (*Jeugd in de Stad*) en vooral met *Het Sienjaar*, de voorloper van het humanitair expressionisme. Hetzelfde jaar echter worden *De kom der Loutering* van Roelants, de latere medeoprichter van 't *Fonteinje*, en bovendien de reeds vroeger geschreven *Goddelijke Verbeeldingen* en *De bestendige Aanwezigheid* van Van de Woestijne gepubliceerd. Vandaar dat ik de voorkeur geef aan 1918 boven 1916 : 1918 is geen symbool van de wapenstilstand, maar wel van de diverse strekkingen die elkaar gedurende het eerstvolgende decennium zullen bestrijden of bijstaan : het expressionisme, het principieel antiexpressionistisch „Fonteinje” en de redacteurs van „Van Nu en Straks”, die nog steeds actief blijven en die men dus niet mag verwaarlozen, ofschoon Van de Woestijne en vooral Teirlinck de invloed van de tijdgeest – het expressionisme – zullen ondergaan.

Het decennium 1918-1928 vormt een vrij afgerond geheel. In 1928 overlijdt Van Ostaijen, het volgende jaar Van de Woestijne. „Het Vlaamsche Volkstoneel” wordt gesplitst ; Roelants publiceert *Komen en Gaan* in 1927, Walschap *Adelaïde* in 1929 ; *De Tijdstroom* wordt in 1930 opgericht ; het zuivere expressionisme heeft uitgediend, ook al sterft het niet uit ; de poëzie en het drama worden stilaan door de roman in de schaduw gesteld ; nieuwe figuren doen hun intrede. Tijdens die tien jaar zijn de expressionis-

tische waarden van overwegend belang geweest. Teirlinck maakt ze tot de zijne; zelfs Timmermans sluit zich in zekere zin daarbij aan; 't *Fonteinje* tekent er protest tegen aan. Deze periode mag men dan ook als expressionistisch bestempelen, ondanks talrijke uitzonderingen. Zij vertoont specifieke kenmerken: het primaat van de lyriek en het toneel, het afwijzen – in de poëzie – van de woordkunst van 1910 ten voordele van de omgangstaal of, in enkele gevallen, van de modernistische „parole”.

De tweede periode begint dus in 1928. Maar wanneer eindigt zij? Vast en zeker niet in 1940 of 1944. De tweede Wereldoorlog heeft geen revolutie teweeggebracht op literair gebied, in tegenstelling tot de eerste. Weliswaar zijn er aspecten van onze oorlogsliteratuur die men tot nog toe over het hoofd heeft gezien: b.v. de verzetsliteratuur. Doch een breuk betekent dat niet. De politieke meningsverschillen van de jaren '30 hebben zich, overigens al sedert 1936, onder invloed van de omstandigheden slechts toegespitst. Eerst met de oprichting van *Tijd en Mens* (1949) zet de derde periode in. De tweede (1928-1949 of '50) slaat een brug tussen twee uitingen van het modernisme, met name het expressionisme en het experimentalisme. De toonaangevende waarden staan van 1928 tot 1950 in nauw verband met het persoonlijkheidsbegrip: de persoonlijkheid, d.w.z. de enkeling als cel, als bewust lid van de samenleving, voor zover hij dus geconfronteerd wordt met gemeenschappelijke problemen op zedelijk, politiek, religieus en filosofisch gebied. De normen waar de literatuur zich thans naar richt, ontstaan uit de synthese van de voorafgaande tegenstellingen: het humanitarisme (extreem collectivisme), Van Ostaïens spel met woorden (extreem estheticisme of „formalisme”) en de belijdeniskunst van Van de Woestijne (extreem individualisme). Het extremisme wordt aldus getemperd; de bloeitijd van het formele experiment is voorbij; men interesseert zich in de eerste plaats voor het individu midden in de gemeenschap. Vandaar ook de belangstelling voor de roman, een genre dat aan het Woord de zelfstandigheid ontzegt welke de lyriek eraan toekent. Vandaar ook het prijsgeven van het subjectivisme en de terugkeer naar een bepaald realisme, dat immers het bestaan van een gangbaar werkelijkheidsbesef veronderstelt, hoewel het expressionisme clandestien blijft doorwerken.

De periode 1928-1950 zou ik toch nog willen onderverdelen. Tegen 1941 treden inderdaad een paar jongeren op, romanschrijvers die enerzijds de voorgaande strekkingen voortzetten, anderzijds de volgende voorbereiden. Van belang zijn vooral Daisne, Van Baelen en Boon, die het experimentalisme aankondigen met

De Trap van Steen en Wolken (1942), *De oude Symphonie van ons Hart* (1943) en *Mijn kleine Oorlog* (1946).

Na 1950 hebben wij te doen met een totaal verschillende waardeschaal, mede onder invloed van het existentialisme en het internationale modernisme (de Hollandse experimentelen, het Franse surrealisme, Kafka, T. S. Eliot, Ezra Pound, Dylan Thomas, enz.). Het is voorbarig de periode 1950-1965 in tijdvakken te willen onderverdelen, doch voorlopig beschouw ik 1955 als een belangrijke datum. Hebben de Tijd-en-Mensers de poëzie vernieuwd die zich in 1950 scheen te hebben vastgewerkt, dan beginnen de modernistische roman en het modernistische toneel zich pas vijf jaar later te verspreiden. Op dat ogenblik wordt ook *Gard-Sivik* (1955-1964) opgericht en verwerven dichters zoals Snoek en Pernath bekendheid.

Samenvattend stel ik voor de hedendaagse Vlaamse literatuur te periodiseren als volgt: 1918-1928, 1918-1950, 1950-1965 met 1941 en 1955 als keerpunten. Met elke periode komen specifieke kunstopvattingen overeen. Deze periodisering werd in grote trekken trouwens ook door R. F. Lissens en B. Kemp aangenomen.